

О. А. Воронцова

Київські печери

КИЇВСЬКІ ПЕЧЕРИ – замкнені у підземному просторі порожнини антропогенного походження, що створювалися людьми впродовж тривалого історичного періоду. На тер. Києва нині відомо понад 300 таких об'єктів, усі вони зосередж. у правобереж. частині міста і локалізов. в істор. місцевостях. Найвідоміші – Ближні та Дальні печери [Києво-Печерської Свято-Успенської лаври](#), [Звіринецькі печери](#), Китаїв. (див. [Китаєве](#)), Гнилец. печери, побл. [Кирилівської церкви](#) й [Аскольдової могили](#), на тер. «Софія Київська» [Національного заповідника](#), [Київського Свято-Михайлівського Золотоверхого чоловічого монастиря](#) та ін.; найдавніша – на Смородин. узвозі (ці комплекси пов'язані переважно із заснуванням перших монастирів і зведенням оборон. споруд). За способом створення К. п. поділяють на печерні та напівпечерні. До перших належать порожнини, викопані у суціл. шарі материк. породи гірничопрохідниц. способом; напівпечер. вважають споруди, зведені у спеціально викопаних котлованах, згодом засипаних ґрунтом поверх муров. або дерев'яної покрівлі. Печери також розрізняють за морфол. ознаками (плануванням, розмірами, архіт. особливостями), місцем розташування, часом виникнення тощо, однак за основу класифікації, як правило, беруть їхнє функціонал. призначення. Підземні споруди Києва, як і антропогенні підземелля в ін. регіонах світу, поділяють на житл., госп., фортифікац. інж. і культові. Перші згадки про них зустрічаються у давньорус. літописах (печерка Іларіона), «Київському патерику» (Варяз. печера), спогадах і щоденниках іноземців (О. Гваньїні, С. Сарніцій, Е. Лясота, Г. де Боплан, П. Алеппський та ін.). Історія вивчення К. п. нараховує кілька сторіч, але практично всі попередні дослідж. цієї проблеми мали випадк. характер, здійснювалися безсистемно, поза будь-якою наук. методикою (матеріали багатьох із них залишилися неопрацьованими і здебільшого втрачені). Так, у 16–17 ст. проводилися пошуки печер. келії та поховання преподоб. Антонія Печерського, які супроводжувалися знач. розкопками у монастир. підземеллях, 1617 під час планував. робіт на підступах до київ. замку відкрито стародавню відлюдниц. печеру в схилі Уздихальниц. гори над Подолом.

Перші спроби наук. дослідж. К. п. зробив наприкінці 17 ст. нім. історик і лютеран. проповідник Й. Гербіній, який 1674 відвідав Київ. Його фундаментал. праця «Religiosae Kijovienses cryptae, sive Kijovia subterranea» («Богослужбові Київські печери, або Київ підземний», Єна, 1675) є найдавнішою публікацією у галузі теор. спелеології. Наприкінці 18

– на поч. 19 ст. печерами зацікавилися фахові історики, археологи, крєзнавці. «Обозрїніє Кїева въ отношенїи к древностямъ» (Кїевъ, 1847) містило навіть спец. розділ про К. п., у якому розповідалося про 5 підзем. комплексів: Межигір., 2 Лавр., Гнилец. і т. зв. Змієву печеру в околицях Кирилів. церкви. Водночас у ж. «Кїевлянинъ» та «Кїевская старина» з'явилася низка статей М. Максимовича, присвяч. знахідкам давніх чернечих підземель Гнилец. монастиря на Церковщині. У 2-й пол. 19 ст. виявлено й обстежено печери побл. Кирилів. монастиря (А. Рогович, [В. Антонович](#)), на Юрковиці (*В. Хвойка*), у Глибочиц. Яру та на Інститут. гірці ([В. Кибальчич](#)), у Старому місті (П. Іконников, [В. Гошкевич](#)), урочищі Церковщина (П. Лошкарьов) тощо. 1875–76 В. Антонович, збираючи матеріал для праці «Археологическая карта Кїевской губерніи», оглянув і подав короткі описи бл. 50-ти підзем. споруд у Києві та його околицях. Значні роботи проведено 1912–14 у нововідкритих Звіринец. печерах під керівництвом О. Ертеля. 1910–17 він обстежив також печерне містечко у Виноград. садку побл. Китаїв. пустині, чернец. печеру в околицях Видубиц. монастиря, пізньосередньовічні підземелля на тер. Старого міста і Печерська. Розпочата більшов. владою антиреліг. кампанія значно ускладнила вивчення культових споруд. Більшість реставров. на поч. 20 ст. печер. комплексів (Гнилец., Китаїв., Звіринец., Межигір.) залишено напризволяще, лише лавр. печери увійшли до складу Всеукр. музей. м-ка і використовувалися у антиреліг. пропаганді. Десятки підзем. споруд дослідив 1937–57 *І. Самойловський*, зокрема печери Кирилів. монастиря, Щекавиці, Наводниц. Яру, Мишоловки, підземні ходи на Печерську та Звіринці.

1964, зважаючи на значне зацікавлення киян міськими підземеллями, ред. г. «Вечірній Київ» ініціювала створення громад. експерт. комісії з вивчення кїїв. катакомб, до складу якої, окрім спелеологів-ентузіастів, увійшли й профес. археологи: *П. Толочко*, А. Кубишев, [В. Дяденко](#). Результатом її роботи стала серія газет. публікацій і науково-популярна брошура П. Толочка «Таємниці кїївських підземель» (К., 1968) – перша після монографії Й. Гербінія узагальнююча праця з історії кїїв. підзем. старовини. 1973–78 І. Тоцька організувала масштабні рятувал. розкопки напівзруйн. печер. галерей у садибі Софій. собору. Від 1990 планомір. розвідкою, дослідж. і музеєфікацією К. п., насамперед печер. монастирів, займався спеціалізов. відділ «Київ підземний» Музею історії Києва під керівництвом О. Воронцової (ліквідов. 2012 дирекцією музею). Співроб. відділу провели стаціонарні розкопки Звіринец., Гнилец. і Китаїв. печер, обстежили підземелля у Старому місті, на Печерську, Щекавиці, Кирилів. висотах, Смородин. узвозі; уклали каталог кїїв. архіт.-істор. підземель.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Петренко М. З. Печерні лабіринти. 1976;
2. Воронцова О. А. Київські печери: Путівник. 2005 (обидві – Київ).

Бібліографічний опис:

Київські печери / О. А. Воронцова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-6241>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).